

Arcképvázlat Keresztury Dezsőről

Egyik tanulmányában félreérthetetlenül abba a generációba sorolja magát, amelyet irodalomtörténetírásunk úgy tart számon, mint a Nyugat második nemzedékét. Oda is tartozik; bár egyik-másik fiatalkori versében a „harmadik nemzedék” kezdeti életérzésének is kitűnő, hiteles megfogalmazását adta. De hát ennek a harmadik nemzedéknek, melyhez korban a maga rajából a legközelebb esők közé tartozott, mindig is inkább volt — és akart lenni — útegyengető, pártfogoló, segítő bátyja, mint egyívású társa. Emberöltökben számolva az a jó fél lépés, amivel megelőzte őket, jogot is, hitelt is adott ennek a mentori magatartásának. De nemcsak ez adott neki hitelt s jogot. A harmincas évek végének, negyvenesek elejének egyre-növekvő és egyre veszélyesebb zűrzavarában ő is a szigetépítők közé tartozott. Nem engedni a bőven gerjesztett ködnek és a leple alatt terjesztett különféle zagyvaságoknak; velük szemben szilárdan, állhatatosan, a hősiesség látványos pózai nélkül, de egy tapodtat sem engedve védeni kultúra, erkölcs, hagyomány humanizmusát, s éberren őrizve átmenteni egy értelmesebb jövőnek: — ezt csinálta, és nagy szavak nélkül, inkább a barátság, mint az oktatás gesztusaival erre tanított is. Ahol, és ahogyan lehetett. A kettős igényre mind önmaga, mind azok iránt, akiket jellegzetes karoló mozdulatával egyszerre fogadott munkatársává, barátává és fegyvertársává: „A kor indulatos mítoszaival szembeforduló elvi állásfoglalás személyi hitelére”, valamint „a lelkiismeretes műhelygondra és a valóság iránti tárgyi hűsésre”, ahogy legutóbbi tanulmánykötete, *A szépség haszna* előbeszédében írja „a maga voltaképpen mindig nevelő szándékú munkásságával” kapcsolatban.

Ez persze lehetne kissé riasztó is; általában nem nagyon szeretjük az irodalomban a makacs pedagógusokat. Csakhogy nevelni sokféleképpen lehet, és van nevelés, amely egyszerre gyönyörűség a nevelőnek is, a neveltnek is. Közös öröm; már nem nevelés, hanem megosztott élvezése az értékeknek, „a szépség hasznának”. Miféle hasznának? Efelől sem maradunk kétségben: „A tárgyi ismeretanyag, az egyre növekvő információk áradatában meg kell őriznünk az erkölcsi érzékét, ítélő erejét, érzelmi műveltségét és alkotóképeségét egyaránt működtető ember eszményét” — olvassuk *A szépség haszna* második előszavában *Az ifjúság esztétikai neveléséről*, ahol csak az „ifjúság” szót kell az általánosabb „ember” szóval fölcserélnünk, hogy Keresztury Dezső sokágú — irodalomtudós, irodalomesztétikus, költő, művelődéspolitikus — munkásságának egységes (és éppen azért olyan egységes, mert legelső sorban saját magára vonatkoztatott) központi gondolatát, alapelvét magunk előtt lássuk.

Akinek az effajta dolgokban füle van a hallásra, az természetesen ebből a programból éppúgy kiérzi, mint Keresztury Dezső verseiből, hogy amit mindig képviselt, s ami ma sokszorosan időszerű — olyannyira, hogy korunk legkiválóbb gondolkodói nem győzik hangoztatni —, voltaképpen kevésbé új, mint amilyenek esetleg látszik. Keresztury Dezső az eszményt és követelményt, amit hirdet, s amire törekszik, nem annyira kitalálta, mint inkább örökölte: a korok követelté változatokban és lehetőségek szerint, az egyéniségek különféle hangolásaiban ugyan, de amióta léte újabb korszakában magára eszmélt s magáról eszmélni kezdett, a magyarságnak, illetve legjobbjainak mindig is ez volt a nemzet- és embernevelő programjuk. Ezért is olyan találó Keresztury Dezső magyar író-arcképeket egybegyűjtő tanulmánykötetének a címe: *Örökség*. Örökséget kapott, örökséget őriz, örökséget ad tovább, féltő aggodalommal, nehogy elkallódjék belőle valami.

Hogyan őriz? Hogyan ad tovább? Elmondhatjuk, hogy mindig élményi átforrósodottsággal, de illúziókat elhárító tárgyilagossággal: sosem halott tudásanyagot lapátolva tovább, hanem mindig azzal gazdagítva olvasóját, amivel pályája folyamán ő maga is gazdagodott. Elmondhatjuk, hogy mindig az anyagán biztosan uralkodó tudós megbízhatóságával, de sosem a céduláit mértéktelenül az olvasóra zúdító szakbarbár telhetetlenségével: a lényegest emelve ki, láttatva is

azt, amit ő maga meglát, sosem szájbarágós pedantériával, hanem azzal a becses művészettel, amely szinte észrevétlenül kaptatja rá az olvasót annak kíváncsi megismerésére, amiről hall. Vagyis ez az alaposan képzett tudós kitűnő esszéista.

Ha ez a végszó bizonyos értelemben „datálni” látszik, vagyis abba az „eszéista nemzedékbe” utalja Keresztury Dezsőt, amelynek egyik kimagasló tagjáról egyik legmelegebben fogalmazott tanulmányát írta: a Szerb Antaléba (ami meg is felel a tényeknek) — ugyanakkor van valami, ami az ő munkásságát sajátosan, összetéveszthetetlenül megkülönbözteti generációs társaitól: mélységes elkötelezettsége a magyar hagyománynak. Elég csak az *Örökség* lapjait forgatnunk: nyomban megérezzük benne ezt a levegőt. Példának csak egyet említsünk, a regényíró Kemény Zsigmondról szóló tanulmányt; bizvásti odaállíthatjuk a Péterfyé mellé.

Kemény, Arany, Babits; a reformkor, a „nemzeti klasszicizmus” (amely — sokszorosan félreértett és félremagyarázott — terminus valódi jelentését olyan pontosan világítja meg); aztán a Nyugat: ezek nagyjában azok a pillérek, amelyek Keresztury Dezső magyar irodalmi „világképének” szép és széles íve nyugszik. S még egy nevet hozzá kell tennünk: a Horváth Jánosét, akiről egyébként az *Örökség* egyik kiválóan szép és tanítványi hűségében példás esszéje szól. „Mindig ott van rajtunk egy-egy vonás, mit az ő szellemujja vont” — mondja Horváth tanítványairól, tanításának örököseiről. Közvetlen tanítványai közül talán senkin sincs olyan tudatosan vállaltan, fölismerhetően és kitüntetően, mint éppen Keresztury Dezsőn. Tudósi s emberi érdeméül ennél méltánylóbbat aligha mondhat róla, akit életének szerencséje abban az ajándékban részesített, hogy szintén Horváth János tanítványának vallhatja magát.

A költő Kereszturyról szóljanak a versei, az itt olvashatók, az egyebütt megjelenők, és gyűjteményes kötete, az *Emberi nyelven*, melynek érett ízekben bővelkedő, néhol mediterrán zamatú, másutt reformkorian magyar emberségű, mindig „emberi nyelvű”, fojtott, de sosem „parádés” szenvedélyű, tiszta szavú férfilírójáról annak idején, megjelenésekor (1965) már megpróbáltunk beszámolni.

„Ötven után, mikor legjobbainkat — megölte már a rák, téboly, sivár — körülmeny, az érték-tudatlan, színvak — végzet, mi még cikázhatunk sirály — szárnyon...” — idéztük akkor egyik szép verse, az *Ötven után* néhány sorát. Most, hetvenedik éve küszöbén, továbbra is kívánjuk neki e sirályszárny cikázni bátor erejét, és azt, hogy minél többen érezzék meg s élvezzék lírája nemes zamatát, s minél többen fogadják szívükbe és elméjükbe legjobb hagyományainkat mánk és holnapunk élő táplálékává tenni törekvő tanítását.

Rónay György

KERESZTURY DEZSŐ VERSEI

Beszélgetés

A költő önmagához:

*Ha kiszáradtál, telj meg,
ne sötéttel, mint a vermek,
ne unalommal, szesszel,
van életed, ne vedd el,
vár még törődés, munka,
cselekedj rá nem unva,
magadhoz-méltón a földön,
hazád hazád, nem börtön,
hát ne csak mint a gyermek:
felnötten örülj az örömnél,
fogadd el, ami hiány van,*

*ne higgy az örök halálban,
ne érij rá csak arra figyelni,
hogy a legnagyobb jó is semmi:
örök körök emelnek,
lépj rájuk, egyre feljebb!*

A világ felel:

*Ha befogadsz magadba
s kívánod hogy betöltselek,
egyazon törvény hatalma
parancsol velem, s veled.*